

wijl een deel van de fundamenteen nutteloos is, omdat hij er toch niet op voortbouwt, is de grondslag die hij wel nodig heeft waarschijnlijk verzaakt. Talloze malen heb ik bij het onderwijs in de sociale psychologie gemerkt, dat de kennis die de studenten geacht worden voor hun kandidaats te hebben opgedaan geheel vervlogen was. Als je van het ene vak in het andere valt, moet je wel alle grond onder de voeten verliezen.

De bijvakken van het kandidaats moeten naar de specialisaties van het doctoraal, dit lijkt mij een gezond uitgangspunt. Zoals reeds gezegd, kan een eerste kennismaking met de nevenwetenschappen in het kader van de gedragsleer plaats vinden, terwijl er twee van meer algemene aard (wijsbegeerte en geschiedenis) apart gedoceerd kunnen worden. Maar na het kandidaats zou het onderwijs in andere vakken binnen een specialisatie moeten plaatsvinden, waarbij de keuze zinvol gemotiveerd en de studie grondig kan zijn. Dat de toekomstige bedrijfssocioloog het nodige van economie en arbeidsrecht moet weten, zal ook hem zelf duidelijk zijn, maar voor degene, die de kant van de onderwijssociologie of de planologie op wil, is dat niet zo evident. Wij hoeven hem niet nodeloos te frustreren, indien hij de gelegenheid krijgt die wetenschappen te bestuderen, welke hem het meest van pas zullen komen. Ook de sociale psychologie is volgens mij geen vak dat in zijn huidige omvang en structuur voor elke student zinvol is. Indien de psychologie in de gedragsleer voldoende vertegenwoordigd is, de groepspsychologie in de microsociologie is opgenomen en de training in groepstechnieken een facultatief onderdeel van de methodiek is, dan is er veel voor te zeggen om de student uit de gehele psychologie dat onderdeel te laten kiezen, dat bij zijn specialisatie past. Voor de bedrijfssociologie zou dat de bedrijfspsychologie kunnen zijn, voor de onderwijssociologie de ontwikkelingspsychologie en voor het maatschappelijk werk de klinische psychologie.

Welke specialisaties nu mogelijk gemaakt moeten worden, wil ik hier in het midden laten met één uitzondering. Er zal volgens mij een specialisatie 'onderzoek' moeten komen, eventueel met een theoretisch en praktisch gerichte variant. De studenten die later niet in het onderzoek gaan krijgen momenteel vermoedelijk te veel van de desbetreffende methodiek (vooral statistisch en misschien ook technisch), terwijl degenen, die wel research gaan bedrijven, vrijwel zeker tekort komen. Wanneer het onderwijs in de methodiek gemeenschappelijk verzorgd wordt, zodat er voldoende docenten en studenten voor de diverse onderdelen zijn, dan is dit probleem zeer eenvoudig op te lossen.

Om het tot nu toe te berde gebrachte in een paar zinnen samen te vatten, maak ik graag van een architectonisch beeld gebruik. In de sociale faculteit zie ik een gemeenschappelijke hall, waarop de deuren van alle studierichtingen uitkomen; dat is de gedragsleer. Er is een gezamenlijke keuken, waar men eerst globaal in de geheimen van het vak wordt in-

gewijd om daarna een aantal specialiteiten machtig te worden; dat is de methodiek. De afzonderlijke studierichtingen krijgen allemaal een royale suite met zoveel hoeken en gaten als ze nodig hebben. Voor de algemene sociologie zou er een macro-, meso- en micro-hoek ingericht kunnen worden met ergens een levensgroot gat in de buitenmuur om naar de sociale kaart van Nederland te kijken. Verder zijn er bescheiden, doch comfortabele vertrekken voor twee bijvakken. Gaan we naar boven, dan komen we op de doctoraal-verdieping, waar een systeem van verschuifbare wanden het mogelijk maakt zich in alle gewenste combinaties te specialiseren. En de daktuin, waarover we het niet gehad hebben, is er dan voor de post-doctorale cursussen. Met deze schets besluit ik, in het besef dat er veel ontwerpen verworpen moeten worden vóór de bouwheer weet wat hij eigenlijk wil.

LITERATUUR

- S. E. Asch, *Social Psychology*, 1952.
H. C. J. Duijker, 'Nomenclatuur en systematiek der psychologie', *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 14 1959, 176-217.
W. Edwards, 'Behavioral decision theory'. *Annual Review of Psychology*, 12, 1961, 473-498.
G. C. Homans, *Social behavior*, 1961.
J. A. A. van Leent, *De macro-micro-verhouding bij de sociologie, de psychologie en de sociale psychologie*, 1962.
M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 1951².
F. Znaniecki, *Cultural Sciences*, 1952.

SOCIOLOGIE ALS OPLEIDING

door J. A. A. VAN DOORN

In de afgelopen veertig jaren is de sociologie in Nederland steeds meer zichzelf geworden. Begonnen als een vak binnen de sociaal-geografische opleidingen van de Amsterdamse en Utrechtse universiteiten, na de oorlog als zelfstandige opleiding ingebed gebleven in de studie der sociale wetenschappen, en steeds ondergebracht in gastvrije faculteiten van andere aard, staat de sociologie thans op het punt een eigen huis te betrekken, de faculteit der sociale wetenschappen.

Het valt te verwachten en het is in ieder geval te hopen, dat deze souverainiteitsoverdracht aan een zelfstandige republiek der sociologie opnieuw zal leiden tot een onderzoek van de vraag, hoe de opleiding in de sociologie gestructureerd moet zijn. Inderdaad 'opnieuw', want in de korte geschiedenis van de sociologische opleidingen in ons land is reeds meermalen een dergelijk zelfonderzoek aan de orde geweest, terwijl bovendien een geleidelijke omvorming van het studiepatroon

valt waar te nemen. Echter zijn het vaak in overwegende mate goedgezinde buitenstaanders geweest die hun stempel op de sociologische opleidingsstructuur hebben gedrukt, met als gevolg, dat de beide typen die wij thans kennen — die der Rijksuniversiteiten en die van de Amsterdamse Politiek-sociale Faculteit — méér opleidingen in de sociale wetenschappen dan in de sociologie moeten heten, hoezeer ook de werkelijke vorm uit zijn formule is weggegroeid.

Uiteraard zal daarbij aan de orde komen — en is al aan de orde — welke disciplines tot de 'sociale wetenschappen' en daarmee tot de nieuwe faculteit zijn te rekenen, maar van meer belang lijkt ons voor de vakgenoot de opbouw van de Westers-sociologische studie als zodanig, die naar onze mening zijn vorm nog allerm minst heeft gevonden. Het standpunt dat in dit artikel wordt ingenomen, kan worden beschouwd als een logisch vervolg op een analyse uit 1961, handelend over 'sociologie als beroep'.¹

I. OPLEIDING: VORMING EN VOORBEREIDING

Iedere opleiding heeft tenminste het dubbele aspect van vorming en voorbereiding, van het opdrukken van een stempel en het geschikt maken voor een beroepsactiviteit. 'Opleiden tot' heeft een tweevoudige betekenis: iemand in het bezit stellen van kennis en kunde, en iemand prepareren voor een maatschappelijke positie.

In veel opleidingen ligt de ene functie onmiddellijk tegen de andere aan, staat de een in dienst van de ander. Maar toch heeft ook de meest 'practische' opleiding noodzakelijkerwijs een 'schools' karakter, niet alleen om redenen van didactiek of door het befaamde nahinken van het onderwijs bij de maatschappelijke behoeften, maar ook omdat elk geformaliseerd en geïsoleerd proces van overdracht nu eenmaal aan eigen wetten gehoorzaamt.

De beide functies staan tot elkaar in een spanningsrelatie. 'De maatschappij' — wie dat dan ook mag zijn — verwacht goed en snel bruikbare afgestudeerden, de onderwijswereld, met zijn eigen idealen en doeleinden, houdt van haar kant vast aan de pretentie méér te moeten doen dan het afleveren van onmiddellijk voor een bepaalde functie klaargestoomde figuren. De discussie tussen partijen wordt dan bovendien nog bemoeilijkt door verschil van opvatting over wat maatschappelijk bruikbaar is: de practici hebben de neiging de betekenis van de praktijk als vormingsmilieu te overschatten, de school van haar kant overschat wat zij kan doen op het stuk van functionele voorbereiding. Telt men bij dit alles nog op, dat in beide regionen — in het onderwijs en in de maatschappij — voortdurende veranderingen tot aanpassing, verbreding en specialisatie van de opleidingen dwingen, die echter on-

derling allerm minst parallel lopen, dan valt het niet te verbazen, dat geen enkele opleiding voor alle partijen bevredigend functioneert.

De gesignaleerde spanning komt waarschijnlijk nergens zo pijnlijk aan het licht als in het hoger (wetenschappelijk) onderwijs. De voortdurende hoorbare zuchten en kreten die uit de 'benarde' en 'geprangde' universitaire wereld opstijgen worden inderdaad voor een belangrijk deel rechtstreeks opgewekt door de ongemakkelijke samenwerking van de in de wet omschreven functies van wetenschappelijke vorming en functionele voorbereiding. Aan de ene kant staan de verdedigers van de wetenschap, die volledig recht willen doen aan de laatste verworvenheden van hun vak en primair een zelfstandig wetenschapsbeoefenaar willen afleveren, aan de andere kant staan degenen, die allereerst jonge, pragmatisch denkende academici wensen, die de schreeuwende behoefte aan leidinggevende figuren in onze samenleving kunnen bevredigen. De spanning is in allerlei sectoren zichtbaar: de orthodox opgeleide ingenieur wordt tegenover de 'bedrijfskundig' ingenieur gesteld, de gespecialiseerde tegenover de 'klassieke' jurist, de 'business-school' tegenover de economie-opleiding, de baccalaureus tegenover de doctorandus.²

Niettemin zijn sommige opleidingen er comfortabeler aan toe dan andere. Medici b.v. behoeven zich vooralsnog weinig zorgen te maken, gezien hun vanouds goed geïnstitutionaliseerde relatie tussen opleiding en maatschappelijke behoeften. Er zijn uiteraard ook in die sector problemen te over, maar de spanning tussen wetenschappelijke en beroepsopleiding is reeds in een relatief ver verleden ten gunste van de professie opgelost. De econoom, wiens betrekking tot zijn maatschappelijke functie weliswaar veel losser en vager is, ondervindt steun van een stevig geïntegreerde 'body of knowledge' en ziet de eventuele concurrentie van de 'business school' met vertrouwen tegemoet. Bijzonder moeilijk hebben die opleidingen het, welke enerzijds de pretentie voeren een wetenschappelijke vorming te bieden, maar anderzijds niet op

² Wat de ingenieurs betreft: naast de plannen voor de Technische Hogeschool in Twente zijn er recente rapporten als: M. J. M. Daniëls, L. van de Laar en P. J. van Ginneken, *Nederlandse ingenieurs over opleiding voor niet-technische taakaspecten*, 1963, waarin interessant enquêtemateriaal wordt verstrekt, en het *Rapport van de Commissie technische studie en maatschappij-wetenschappen* (uitgebracht aan de Minister van O.K.W.), 1963, waarin belangwekkende beleidslijnen worden uitgezet.

Plannen voor een Nederlandse 'business-school' zijn recentelijk in de publieke belangstelling gekomen, vooral naar aanleiding van het rapport Universitaire opleiding voor leiding en organisatie van bedrijven (C.O.P. 1962). Zie voorts de cijfers in: A. Wattel, 'Functies van afgestudeerden in de economische wetenschappen 1956-1960', in: *Economisch-Statistische Berichten*, 8 mei 1963.

Verder valt te wijzen op de reeds decennia lang lopende discussie over het invoegen van meer praktisch gerichte en kortere studie-richtingen in het academisch bestel: vanaf H. R. Kruyt, *Hoge School en Maatschappij*, 1931, tot D. van Arkel en J. F. Glastra van Loon, 'Beklemd universiteiten, benarde wetenschap', in: *Universiteit en Hogeschool*, IX, 4; maart 1963.

¹ J. A. A. van Doorn, 'Sociologie als beroep', in: *Sociologische Gids*, VIII, 3; mei/juni 1961, 98-113.

een maatschappelijke sector kunnen bogen, waarin hun afgestudeerden bij uitstek, laat staan exclusief, emplooi vinden. Ten dele geldt dit voor de psychologie, zeer bepaald is het zo voor de sociologie.

II. DE BESTAANDE SOCIOLOGISCHE OPLEIDINGEN

De Nederlandse sociologie heeft eigenlijk te lijden onder haar maatschappelijk succes. De belangstelling die er allereerst voor de sociologie bestaat, heeft de sociologen in een positie gebracht waaruit zij zich onmogelijk meer kunnen losmaken: overal gevraagd en niet zelden overvraagd, maar zonder duidelijk beroepsbeeld en daarachter liggende beroepsopleiding.

Buitenlandse ervaringen bieden geen soelaas: de Nederlandse sociologie is naar maatschappelijke positie en functie vrijwel uniek. In Duitsland, waar het getij eveneens opkomend is, kan men zich van een geforceerde professionalisatie nog vrij houden³, ten onzent is het moment van de keuze voorbij: er moet gehandeld worden, nu de kaarten goed liggen.

En er wordt natuurlijk reeds gehandeld. Zo komen er leerstoelen tot stand in de 'toegepaste sociologie' — een ongelukkig begrip dat echter van goede bedoelingen getuigt —, en aan een specialisatie in de richting van functionele sectoren wordt allereerst werk gemaakt: bedrijfssociologie, gezinssociologie, sociologie van internationale betrekkingen, alsmede pogingen tot verbijzondering in de richting van planologische, maatschappelijk werk- en kerkelijke vraagstukken.

Veel gedurfter is de structuur van de na 1948 tot stand gekomen Politiek-sociale Faculteit, waar tenminste twee van drie subfaculteiten blijk geven van de bedoeling door een bewuste combinatie van sociale wetenschappen tegemoet te komen aan de problematiek in bepaalde maatschappelijke sectoren. Echter: deze specialisatie betreft niet de sociologie zelf, maar haar inbedding in een andersgerichte combinatie van vakken: politiekwetenschappelijk en sociaal-psychologisch/pedagogisch.

Een en ander is nog te kort in werking om thans reeds te mogen veronderstellen, dat deze opleidingen tot min of meer professionele figuren hebben geleid. Wij vrezen echter, dat men daarin ook op de langere duur niet zal slagen, indien men op het stuk van maatschappijgerichte specialisatie niet veel verder gaat dan op dit ogenblik.

Deze vrees wordt allereerst ingegeven door de constatering, dat de huidige opleidingen te weinig exclusief sociologisch zijn. In de constructie van de P.S.F. — de Amsterdamse zevende faculteit — is dit zonder meer duidelijk, maar ook de sociologische studierichtingen elders geven aan de sociologie slechts een bescheiden formele plaats. In feite is

³ Zie de mening van H. Schelsky, *Ortsbestimmung der deutschen Soziologie*, 1959, 30vv., 110vv.

de betekenis van de sociologie binnen dit studieprogramma weliswaar ver daarboven uitgegroeid, maar het aantal min of meer nevenschik-kende andere vakken is niettemin te groot.⁴

Deze situatie is bij specialisatie daarom zo hinderlijk, omdat men te weinig vrijheid heeft de studie in de sociologie aan te vullen met bijvakken, die per specialisatie bewust zijn gekozen en gecombineerd. Pogingen tot specialisatie die momenteel worden ondernomen, ondervinden dan ook bezwaren van het gegeven brede stramien, en leiden gemakkelijk tot verlenging van toch al lange studieduur.

Dit brengt ons tot een tweede bezwaar tegen de huidige specialisaties in de sociologische opleidingen: zij zijn in het algemeen te ondiep. Uiteraard vloeit dit euvel mede voort uit de zojuist gesignaleerde brede opzet van de studie, die nu eenmaal weinig variatie en aanvulling mogelijk maakt, maar wellicht is er ook een zekere weerstand tegen verdergaande specialisatie in het algemeen. Op pro's en contra's te dien aanzien komen wij nog terug.

Tenslotte zijn de bestaande specialisaties te toevallig tot stand gekomen, of anders gezegd: te weinig programmatisch opgezet. Het gevolg is, dat belangrijke sectoren van onze samenleving, waarin de sociologie bepaaldelijk zou dienen te penetreren, nauwelijks aandacht krijgen, terwijl andere probleemgebieden — zoals het maatschappelijk werk — worden overgeaccentueerd.

Deze drie kenmerken — de te brede basis, de ondiepe en de toevallige specialisatie — hebben ertoe geleid, dat de socioloog, die als beroepsfiguur toch reeds vage omtrekken vertoont⁵, door zijn opleiding al evenmin duidelijk geprofileerd wordt. En toch is dit profiel noodzakelijk, wil er een bevredigende relatie tot stand komen tussen de sociologische opleidingen en de maatschappelijke behoeften. Niet alleen heeft de samenleving er recht op te weten, waar en hoe zij de socioloog maatschappelijk moet 'plaatsen', maar ook en misschien vooral de socioloog zelf is met een meer gekristalliseerde beroepsrol uitermate gediend.

Men zal opmerken, dat een specificatie van de socioloog met betrekking tot zijn maatschappelijke functie toch slechts één zijde van de medaille is. Men zou eveneens kunnen zoeken naar een zelfbevestiging door middel van versteviging van de wetenschap der sociologie, waar-

⁴ Het K.B. van 13 december 1952, waarin de examens in de Westerse Sociale Wetenschappen (sociologie) zijn geregeld, laat deze brede opzet naar naamgeving en lijst examenvakken duidelijk zien. In de P.S.F. is in geen der secties de sociologie zonder meer hoofdvak; zij kan in de subfaculteit B bij het doctoraal examen als hoofdvak worden gekozen.

Overigens is met deze twee typen van sociaal-wetenschappelijke opleiding niet alles vermeld; zo is de sociologie-studie aan de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg en die aan de Landbouwhogeschool te Wageningen van een andere opzet.

⁵ Uitvoeriger bij Van Doorn, *aldaar*, 99vv.

door de socioloog primair als wetenschappelijk specialist op de markt komt.

Het heeft er veel van, dat men inderdaad deze weg verkieslijker heeft gevonden. Dit is ook wel begrijpelijk. De sociologie is op dit moment nog zo weinig een geïntegreerd wetenschappelijk systeem, dat de eerste zorg van de eerste generatie docenten wel moest uitgaan naar het versterken van de sociologie als discipline.

Geheel in overeenstemming met de Nederlandse traditie en tevens aangemoedigd door de Amerikaanse sociologie met haar sterk empirische inslag, is daarbij de nadruk komen te liggen op de socioloog als sociaal onderzoeker. Men zou kunnen zeggen, dat de enige momenteel herkenbare beroepsrol van de Nederlandse socioloog in deze sociaal onderzoeker is te vinden.

Zoals wij reeds eerder hebben betoogd,⁶ is deze rol nu juist niet de meest geëigende om een duidelijke relatie tot de maatschappij te vinden. De onderzoeker pur sang heeft per definitie een distantie tot de maatschappij van node, en is zelfs niet in staat enig criterium te bieden op het stuk van maatschappelijke relevantie van problemen.

Het gevolg is, dat de socioloog zich van een oordeel over het gewicht en de maatschappelijke betekenis van sociale vraagstukken onthoudt, wat in het academisch milieu relatief weinig bezwaren oplevert, maar wat hem buiten deze 'play ground' tot een louter instrumentele figuur zou kunnen maken, die elke opdracht in principe even belangrijk en even acceptabel moet achten. Een wetenschappelijke vorming, die niet tevens een selectief gezichtspunt inhoudt ten aanzien van haar maatschappelijke functie, levert zich juist daarom aan die maatschappij uit. Het gaat niet aan in dit verband de beruchte kwestie van de waardevrijheid in het geding te brengen. Zoals Renate Mayntz het voortreffelijk heeft geformuleerd: 'Hier richtet sich die Kritik nicht gegen das Prinzip der Wertfreiheit als wissenschaftliche Arbeitsnorm, sondern gegen die Ausdehnung dieser Norm über ihren Geltungsbereich hinaus und ihre Verallgemeinerung zu der Annahme, wertfrei untersuchte Tatbestände entzögen sich überhaupt den Kategorien einer wertbezogener Beurteilung' ⁷.

Men kan het ook nog anders formuleren. De vraag naar de maatschappelijke relevantie van sociologische kennis beweegt zich langs de as 'wetenschap — werkelijkheid', en wordt niet gedekt, maar slechts gekruist door die andere as, welke 'theorie — onderzoek' verbindt. Wie zich langs de laatste as gaat bewegen in de hoop door rigoreuzer empirisme de vraag naar de maatschappelijke functies van wetenschappelijke kennis te kunnen oplossen, vlucht in werkelijkheid uit die vraag weg.

Een ander bezwaar tegen de sociaal onderzoeker als exclusieve be-

roepsrol van de socioloog is het bij voorbaat opgeven van maatschappelijke functies, die voor de niet-onderzoeker en niet-wetenschappelijk specialist open staan. Indien de psycholoog, de econoom, de medicus of de technicus hun beroepsinterpretatie zouden beperken tot die van wetenschappelijk onderzoeker-pur, zouden hun maatschappelijke kansen én hun maatschappelijke invloed tot een fractie inschrompelen. De socioloog heeft geen reden met die fractie genoeg te nemen. Het zou zonder meer onjuist en onrechtvaardig zijn de huidige opleidingen in de sociologie ervan te beschuldigen, dat zij voor deze en dergelijke vraagstukken geen oog hebben. Integendeel, er wordt voortdurend aandacht aan geschonken, méér dan in welke andere wetenschap ook, en pogingen om de sociologische vorming en de maatschappelijke oriëntatie zinvol te verbinden, ontbreken nergens. Ondanks dat blijven wij bij onze mening, dat deze inspanningen tot op heden niet hebben geleid tot een bevredigende relatie tussen sociologische opleiding en maatschappelijke behoeften, en dat daaraan vanuit de opleiding nog het nodige is te doen.

III. ALGEMENE UITGANGSPUNTEN

Onze uitgangstelling is, dat de Nederlandse sociologie haar relatie tot de maatschappij moet accepteren. Niet de keuze tussen onthouding en engagement is aan de orde, maar die tussen meer of minder geslaagd engagement.

Dit keuzevraagstuk is daarom zo moeilijk, omdat zowel de wetenschap der sociologie als de toepasbaarheid in de maatschappij in principe een onafzienbare reeks mogelijkheden bieden. Het onmiskenbare onderdeel, dat de sociologie zich nog niet heeft vastgelegd, verkeert in een nadeel op het moment, dat onderwijs en beroepsuitoefening tot een zekere graad van institutionalisering dwingen.

Beginnend aan de kant van de *sociologie* kan allereerst worden gesteld, dat deze wetenschap in de opleiding duidelijk de centrale positie moet innemen. Andere vakken binnen het programma dienen niet alleen secundair te zijn, maar bovendien gekozen ter ondersteuning van het hoofdvak en niet ter vervollediging van een opleiding in de 'sociale wetenschappen'. Het geheel moet een doordachte combinatie vormen, die ook de student houvast biedt.

In de tweede plaats zij de sociologie ook inderdaad sociologie in volle omvang. Dit is een van de moeilijkst te realiseren voorwaarden in de opleiding, daar de sociologie een zeer gedifferentieerd complex van wetenschappelijke activiteiten omvat, variërend van cultuurfilosofische tot statistische vraagstellingen, van historisch-institutionele tot abstract-interactionele problemen, van macro- tot microsociologie, een en ander met een breed tussenveld waarop weer allerlei keuzemogelijkheden bestaan.

⁶ Van Doorn, *aldaar*, 102vv.

⁷ Renate Mayntz, 'Soziologie in der Eremitage?' in: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Socialpsychologie*, XIII, 1; 1961, 119.

Het is niet gemakkelijk en wellicht zelfs niet raadzaam binnen deze veelheid een keuze te doen die alle andere benaderingswijzen uitsluit. Zeker kan men zich laten leiden door de speciale maatschappelijke terreinen die men bij uitstek in studie wenst te nemen, al zal ook dan nog een opmarcheren langs meerdere wegen mogelijk blijven. In ieder geval dient gewaakt te worden tegen een toevallige en dus willekeurige oriëntatie, zoals wij momenteel in de sociologie, ook in Nederland, menen te bespeuren, nl. een overtrekken van het sociaal-psychologische aspect, het bestuderen van het collectief gedrag en de analyse van de kleine groepsprocessen. Tenminste even veel aandacht behoren te krijgen het sociaal-structurele aspect, het sociaal gedrag, en de maatschappelijke instituten en hun relatie tot de maatschappij als geheel. Om een — gevaarlijk — slagwoord te introduceren: de sociologie zij minder overwegend gedragswetenschap en meer overwegend maatschappijwetenschap.⁸

In de derde plaats zal de positie van het sociaal onderzoek in het kader van de sociologie scherp gesteld moeten worden. Naar onze mening is de rol van de onderzoekactiviteit zeer bepaald een dienstbare rol. Onderzoek is onmisbaar, maar behoort steeds ondergeschikt te blijven aan een ander gezichtspunt, hetzij van theoretische, hetzij van maatschappelijke aard.

Ook in dit opzicht zal een zekere specialisatie onvermijdelijk zijn, in die zin dat *naast* de socioloog de gespecialiseerde sociologische onderzoeker (research-specialist) komt te staan, echter niet als een super-socioloog en nog minder *in plaats van* de socioloog. Deze laatste dient zoveel in onderzoek te zijn bekwaamd als de beoefening van zijn wetenschap, resp. zijn maatschappelijke functie vragen.

Komen we thans tot deze *maatschappelijke functie*, dan doet zich ook hier een reeks van alternatieven voor, waarin het niet eenvoudig is te kiezen. Zich op het standpunt stellen, dat 'de maatschappij' zijn wensen maar kenbaar moet maken, lijkt mij als reactie te afwachtend. Het zal integendeel noodzakelijk zijn — en dat is in Nederland sedert Ter Veën ook steeds gebeurd — aan maatschappelijke instanties duidelijk te maken, welke diensten de socioloog te bieden heeft.

Een systematische keuze uit de mogelijke oriëntaties is alleen doenlijk vanuit een systematische beschouwing van de maatschappij waarin de sociologie te werken heeft. In vervolg op ons betoog van twee jaar geleden⁹ wordt dan als eerste wens uitgesproken bewust die maatschappelijke sectoren in de studie en dus in het opleidingsprogramma te betrekken, waar de belangrijkste beslissingen vallen. Dat zijn o.i. de be-

⁸ Bedoeld is met 'gedragswetenschappen' die disciplines welke zich groeperen rond de sociale psychologie en die het menselijk gedrag als kernobject beschouwen; 'maatschappijwetenschappen' bewegen zich daarentegen meer in de macrosfeer en stellen de maatschappij en haar instellingen centraal.

⁹ Van Doorn, *aldaar*, vooral 108-111.

slissingen en in het algemeen de beleidslijnen, waarvan de consequenties diep ingrijpen in het hele maatschappelijk bestel.

Al is hiermee de richting van de sociologische interesse wel gegeven, de concrete werkterreinen zijn nog niet vastgesteld. Men kan wijzen op de rol van de staat in de samenleving, op de betekenis van de economische orde en de technische ontwikkeling, maar wij zijn er niet zeker van, dat daarmee *de* beslissende maatschappelijke krachtenvelden zijn aangewezen. Misschien kan men voorlopig de stelregel omkeren, en in negatieve zin bepaalde problemen als zijnde van minder belang ook minder aandacht geven. Tevens zou de sociologie het als haar eerste en voornaamste taak moeten beschouwen systematisch te streven naar het ontwerpen van een theorie — of complex van theorieën — waarin de maatschappelijke drijfkrachten en hun consequenties het kernonderwerp vormen. Eerst dan zou de brug tussen wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie definitief — in ieder geval voor lange tijd — zijn geslagen, op een wijze als in de economie door Keynes en in de psychiatrie door Freud is gepresteerd. Gevraagd: een Marx voor de twintigste eeuw.

Voor de sociologische opleidingen betekent dit alles niet, dat zij zich moeten verliezen in grootscheepse speculaties over 'de' maatschappij en 'de' cultuur van onze tijd. Wel betekent het, dat ook het meest gedetailleerde sociologische vraagstuk altijd weer moet worden vastgehaakt aan algemeen-maatschappelijke ontwikkelingen. Het betekent ook, dat men zich analytisch zo dicht mogelijk moet wagen in de buurt van de krachtencentra in onze maatschappij, en deze moet blijven aanwijzen als de studie-objecten waarom het uiteindelijk gaat.

In het studieprogramma leidt dit tot het opnemen van die hulpvakken, welke het gebeuren in deze krachtenvelden helpen begrijpelijk maken. En daarmee is opnieuw de dwang tot keuze evident geworden: men kan niet alles doen, men zal bewust moeten kiezen, thans niet op wetenschappelijke gronden maar omwille van maatschappelijk inzicht.

De formule 'zie waar de beslissingen vallen' houdt nog iets anders in. Zij houdt in, dat de sociologie zich moeten concentreren op de sociale posities en instanties, waar deze beslissingen worden genomen. Het is één ding via onderzoek aan te tonen, dat arbeiders in een bedrijf een eigen groepsgedrag vertonen, los van de organisatie; het is al iets meer, te ontdekken dat dit gedrag zich afzet tegen die organisatie; maar de sociologie kan bij dergelijke benaderingen 'van onderaf' niet blijven staan: het gaat erom de meest adequate sociale organisatie van het moderne bedrijf te vinden. Niet het stakingsgedrag, maar de organisatie van de factor arbeid, niet het kiesgedrag, maar de politieke orde, niet de kerkheid maar de kerk en haar beleid dienen centraal te staan.

Op deze wijze wordt een andere richtlijn voor de sociologische opleiding opgedolven, nl. naast de probleemoriëntatie de beleidsoriëntatie, uiteraard niet in de zin van beleidsconformisme, — evenmin in de betekenis van beleidsvijandigheid bij voorbaat —, maar geïnterpreteerd als consequente analyse van de beleidsvorming, de beleidsorga-

nisatie, de beleidsideologie, en het effect van dit beleid op de samenleving en haar onderdelen.

De socioloog, die ons voor ogen staat, is het product van een stuk planning in de sociologie. Welke inhoud deze planning in concreto krijgt, is afhankelijk van vele en uiteenlopende omstandigheden en overwegingen, die de uiteindelijke vormgeving in een bepaalde richting dringen. Als een concreet voorbeeld van een opleidingsprogramma, waarin zoveel mogelijk is uitgegaan van bovengestelde richtlijnen, wordt nu het plan voor een sociologische opleiding aan de Nederlandsche Economische Hogeschool in omtrekken geschetst.

IV. HET ROTTERDAMSE PLAN

In veel opzichten beslissend voor de oriëntatie van deze sociologische opleiding is wel het feit, dat zij zal ontstaan — met het eerste cursusjaar wordt najaar 1963 aangevangen — in het kader van het voorstel van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, om aan de Economische Hogescholen zowel een sociologische als een juridische opleiding te verbinden.¹⁰ In dit plan werden beide nieuwe studierichtingen bewust geplaatst naast een bestaande faculteit, die der economie.

De uitbouw van de Economische Hogescholen werd door de Minister vooral gezien als een poging deze drie 'maatschappijwetenschappen' enerzijds onderling zoveel mogelijk te integreren, anderzijds, mede daardoor, nieuwe specialisaties een kans te geven. Bij een en ander werd tevens overwogen, dat de afgestudeerden van deze drie opleidingen sterk verwisselbaar zouden zijn, met name in zoverre tal van functies, die vroeger vooral door juristen werden vervuld, thans door economen en sociologen worden bezet.

Met dit kader van werken was meteen ook voor de interne structuur van de sociologische opleiding een *keuze* gedaan:

- (a) de sociologische opleiding zal zich primair oriënteren op andere maatschappijwetenschappen en in mindere mate op wat wij gedragswetenschappen hebben genoemd;
- (b) onder deze maatschappijwetenschappen staan de economie en de rechtsgeleerdheid op de voorgrond;
- (c) een nadere specialisatie is te zoeken op de maatschappelijke gebieden, die mede door de economie en de rechtswetenschap (in ruime zin) worden bestreken;
- (d) de studie bereidt vooral voor op functies in de sfeer van beleid en advies, zonder evenwel de research-training — ook in dergelijke

¹⁰ Zie: *Nota van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen inzake de uitbreiding van het wetenschappelijk onderwijs*, ingediend bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 25 januari 1961, met name 37,38.

functies een vereiste — te verwaarlozen, echter geïntegreerd in de genoemde specialisaties en niet als een afzonderlijk specialisme gezien.

Ten overvloede zij nog opgemerkt, dat het in de bedoeling ligt de sociologie een zeer centrale plaats in de opleiding te geven, méér centraal zelfs dan thans vaak het geval is, zodat — ongeacht de specialisatie — een pur sang socioloog wordt opgeleverd.

De structuur van de opleiding vloeit nu logisch uit deze principiële overwegingen voort. Zij bestaat uit een *inleiding* gedurende de propaedeuse (1 jaar), een algemene *fundering* gedurende de kandidaatsstudie (incl. de propaedeuse 3 jaar) en een gespecialiseerde *hantering* in het doctoraal (2 jaar).

De studie vóór het kandidaatsexamen is ongedeeld, die daarna wordt onderscheiden in een drietal richtingen:

- (1) de afdeling Economische Sociologie, die vooral geoccupeerd is met maatschappelijke vraagstukken in de economische sfeer. Hiertoe behoren problemen van de economische orde, economische groei, de relatie tussen kapitaal en arbeid en tussen onderneming en maatschappij, en de rol van de belangengroepen in het sociaal-economisch bestel.
In termen van maatschappelijke functies valt bij deze specialisatie te denken aan betrekkingen in het bedrijfsleven, in de vakbeweging, bij de overheid en bij de organen van de sociaal-economische ordening;
- (2) de afdeling Organisatiesociologie, inzonderheid de Bedrijfssociologie, welke zich bezighoudt met het gehele terrein van de zg. formele organisaties, echter met een duidelijk accent op de sociologische problemen van het bedrijf. De vergelijkende studie van de organisaties geeft aan de bedrijfssociologie niet alleen meer relief, maar brengt deze ook onder een meer algemene analyse van organisatie en organiseren.
Afgestudeerden in deze richting kunnen in allerlei organisaties emplooi vinden. Zij houden zich met name bezig met het helpen structureren en doen functionneren van organisaties als samenwerkingsverbanden;
- (3) de afdeling Politieke en Rechtsociologie, bij uitstek bedoeld ter bestudering van het politieke proces en de administratie, richt zich in feite op het openbaar bestuur, met name waar het betreft sociaal beleid. Afgestudeerden kunnen in de overheidssector uiteenlopende betrekkingen aanvaarden.

Deze drie doctoraal-afdelingen vinden een verenigend gezichtspunt in het voor alle studenten geldende college sociologie, dat vooral gericht is op het doorzichtig en hanteerbaar maken van de relatie tussen het

beleid (in de brede zin opgevat) en de maatschappelijke problematiek. Het doctoraal-examen leidt in alle afdelingen tot het predicaat 'socioloog'; de specialisatie is zichtbaar uit de op de bul genoemde vakken. Naast de drie vermelde 'formele' specialisaties is er uiteraard altijd de gelegenheid door een keuzevak en eventuele extra studie een 'informele' specialisatie op te bouwen.

Uit deze algemene schets zal reeds duidelijk zijn, dat een middenweg wordt gezocht tussen de extreme standpunten van een algemeen gevormd socioloog en een sociaal-wetenschappelijke beroepsopleiding. Enerzijds is de afgestudeerde zeer bepaaldelijk socioloog, anderzijds is hij verplicht zich in de twee jaren van zijn doctoraalstudie zeer overwegend bezig te houden met problemen, gelocaliseerd in een bepaalde maatschappijsector.

Het doordringen in deze materie wordt bevorderd door het verplicht stellen van aanvullende keuzevakken, die dezelfde problematiek vanuit een ander gezichtspunt behandelen. Het wordt tevens vergemakkelijkt doordat de doctoraal-specialisaties voortbouwen op een onderbouw, die in haar structuur deze drie richtingen veronderstelt.

De onderzoekstechnische training, die is geconcentreerd in het tweede studiejaar, wordt in alle drie de richtingen aangevuld met een oefening in technieken, welke speciaal voor de betreffende problematiek eigend zijn. In dezelfde lijn ligt de verplichting tot een stage in de Organisatiesociologische richting, welke in de beide andere secties niet bestaat, maar door een scriptie is vervangen.

Het geheel is onder gunstige omstandigheden in vijf jaar te voltooien. De studie tot aan het candidaatsexamen is vrij straf gereguleerd en is er op gericht de student ertoe te brengen dit examen binnen drie jaar af te leggen. Met het oog daarop is het examen in twee delen gesplitst, waarvan het eerste deel einde van het tweede studiejaar dient te worden afgelegd.

Meer in detail bezien bestaat de *propaedeuse* uit inleidende colleges in de sociologie, de economie en de rechtsgeleerdheid, met zware nadruk op de sociologie, waarnaast een college ethnologie, dat ten doel heeft een zekere 'schokwerking' te weeg te brengen door confrontatie met geheel andere maatschappijvormen. Voorts is er een college statistiek, met oefencolleges. Vrijwel alle colleges in dit jaar worden geheel of gedeeltelijk speciaal voor sociologen gegeven.

De studie voor het *candidaatsexamen* wordt scherp onderscheiden naar het tweede en derde jaar. In *het tweede jaar* wordt naast het college sociologie de gehele onderzoekstraining gegeven, alsmede de colleges sociale en economische geschiedenis. Verder is er een voortzetting van de colleges rechtgeleerdheid en economie, echter niet in de zin van een voortgezette inleiding, maar gericht op speciale probleemgebieden, welke voor de socioloog van bijzonder belang kunnen worden geacht. Zij demonstreren a.h.w. de speciale aanpak van economische resp. ju-

ridische zijde aan de hand van vraagstukken als de eigendom, het consumentengedrag, de structuur van de onderneming e.d.

Al deze vakken, met uitzondering uiteraard van de sociologie, komen na het tweede jaar niet meer terug. Aan het einde van dit jaar moet dus (vrijstellend) tentamen worden afgelegd in de economie, de rechtsgeleerdheid en sociale en economische geschiedenis.

Het derde jaar is grotendeels vrijgemaakt voor een scriptie. Naast het werkcollege sociologie is er een inleiding in de psychologie en sociale psychologie in onderlinge samenhang, en in de wetenschapsleer. Verder worden het laatste semester korte inleidingen gegeven in de economische/bedrijfssociologie en in de politiek/bestuurssociologie. Op deze wijze wordt de student reeds even ingevoerd in de speciale gebieden, waartussen hij na het candidaatsexamen heeft te kiezen. De psychologie/sociale psychologie dient tevens als een algemene kennisverruiming terzake van het sociaal gedrag.

Wat tenslotte de *doctoraalstudie* betreft, is gedacht aan één hoofdvak (sociologie, inclusief een speciale tak hiervan, al naar gelang de sectie), waarnaast twee verplichte bijvakken en een keuzevak.

In de sectie *Economische sociologie* bestaan de verplichte bijvakken uit Economische organisatievormen en Economisch recht, aldus een bijzondere aanvulling gevend op het hoofdvak vanuit de economische en juridische sector.

De sectie *Organisatiesociologie/bedrijfssociologie* vindt enerzijds versterking in het bijvak Bedrijfseconomie (relevante capita) en organisatieleer, anderzijds in bedrijfspsychologie en bedrijfspedagogiek.

De sectie *Politieke en Rechtssociologie* tenslotte heeft als verplichte bijvakken de Bestuurskunde en het Bestuursrecht, waarnaast een college politieke geschiedenis.

Zoals gezegd volgen alle doctoraalstudenten een college sociologie, dat gemeenschappelijke problemen behandelt met name betreffende de problematiek van het beleid (organiseren, besturen, plannen) in onze maatschappij.

Men zal constateren, dat het belangrijkste verschil met de bestaande sociologie-opleidingen te zoeken is in de grotere integratie van de studie met betrekking tot bepaalde maatschappelijke probleemgebieden. Daardoor blijven gehele sectoren van het sociale leven zonder speciale aandacht. Wie in kerkelijk leven, maatschappelijk werk of planologische vraagstukken is geïnteresseerd, zal hierover betrekkelijk weinig horen, tenzij vraagstukken uit die sectoren aanrakingspunten hebben met de benaderingswijze in een der secties — hetgeen lang niet denkbeeldig is.

Dit nadeel — indien men het zo wil noemen — wordt o.i. ruim gecompenseerd door de grotere gerichtheid in de studie, wat zowel de docenten als de studenten te stade komt. De vrije zwerftochten langs elk denkbaar onderwerp, waartoe de sociologie zo gemakkelijk ver-

leidt en waardoor het dan ook als een 'praatvak' te boek staat, worden stevig ingeperkt, en wel méér naarmate de studie vordert. In plaats daarvan blijven de studenten enkele jaren bezig met een reeks samenhangende vraagstukken, waarin zij veel verder kunnen doordringen dan elke andere 'algemene' socioloog. Op deze wijze zullen zij bovendien juist beter gaan begrijpen wat het specifieke van de sociologische optiek en methodiek is; zij zullen hun op deze wijze aangescherpt sociologisch denken en analyseren ook buiten hun specialisatie kunnen gebruiken. Het bezig zijn met een bepaalde materie heeft een dubbele functie: het voert in tot een maatschappelijk veld, het voert in tot een denkwijze, een en ander ondersteund door aangrenzende wetenschappen.

Op deze wijze komt er weliswaar geen 'beroepsopleiding' tot stand — wat ook de bedoeling niet is — maar wel een opleiding, die voor de student en voor de buitenwereld beiden meer profiel heeft en dus meer houvast geeft dan meer algemeen georiënteerde opleidingen.

V. BLIJVEN EXPERIMENTEREN

Het plan, dat momenteel nog alleen op papier bestaat, zal in de loop van de realisering zeker wel veranderingen ondergaan. De opzet is trouwens evenmin ideaal als welke andere opzet ook. Zij is ook niet het enige mogelijke antwoord op de uitdaging, die is gelegen in de spanningsverhouding tussen wetenschappelijke vorming en maatschappelijke voorbereiding. Het is één antwoord, mede bepaald door de structuur van het instituut, waarbij de opleiding wordt ondergebracht. Indien studierichtingen, welke veel ouder zijn dan de sociologische, nog steeds in beweging zijn, dan is het niet aan te nemen dat de sociologie reeds zijn vorm gevonden heeft. Het zou naar onze mening zelfs ongelukkig zijn, indien het experimenteren van het moment al te spoedig zou resulteren in een eenheidstype van opleiding; misschien is het zelfs beter dat dit nooit gebeurt.

Het is om die reden, dat wij zouden willen pleiten voor een grotere vrijheid in de doctoraalstudie dan het huidig Academisch Statuut toelaat. Het lijkt ons voldoende indien daar alleen de sociologie als examenvak zou worden aangewezen, en aan iedere onderwijsinstelling werd overgelaten de verdere vorm van de studie door aanvullende bijvakken zelf te vinden. De figuur bestaat in andere faculteiten al reeds langer.

Op deze wijze zou het gemakkelijker zijn voor de andere sociologische opleidingen hun rijke ervaringen desgewenst om te zetten in royale reorganisaties. Rotterdam van zijn kant moet het doen met de premie van de achterstand, die, zonder eigen verdienste, nu eenmaal toevalt aan de laatstbiedende.

STUDENTENVOORSTEL VOOR EEN STUDIEPROGRAMMA

door V. W. F. OPHOFF

Sinds 1961 heeft op het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht een geregeld overleg plaats tussen de Instituutsleiding en de studenten. Door de Utrechtse Sociologische Studenten Vereniging werd toen namelijk een studie-commissie geïnstalleerd, die tot opdracht kreeg de studiebelangen van de sociologie-studenten te behartigen. Deze studiec ommissie werd door de Instituutsraad (de hoogste beleidsinstantie binnen het Sociologisch Instituut) voldoende representatief geacht om als gesprekspartner aanvaardbaar te zijn.

Gedurende de eerste tijd van het overleg werden in hoofdzaak punten van organisatorische en praktische aard behandeld, maar hoe langer hoe meer bleek een samenspraak over de meer principiële kanten van de opleiding gewenst. De Instituutsraad verzocht de studiec ommissie met een voorstel voor studiehervorming te komen, waarin de wensen en opmerkingen beargumenteerd zouden zijn weergegeven. Onder leiding van oud-SOCI-I praeses Dekker begon de studiec ommissie oktober 1962 aan deze graag aanvaarde, maar niet gemakkelijk uit te voeren opdracht. Immers, de voorstellen mochten geen uiting zijn van persoonlijke wensen en verwachtingen van de leden der commissie, maar moesten een zo breed mogelijke weerklank vinden bij de studenten. Om deze weerklank te waarborgen werd in verschillende vormen, o.a. in gespreksgroepen met kandidaten, intensief overleg gepleegd met de studenten. Nadere bestudering van de in dit overleg verkregen informatie, toetsing aan ander materiaal, en gesprekken met deskundigen, leidden uiteindelijk tot een 'voorstel voor een studieprogramma', dat door de studiec ommissie op 13 mei 1963 aan de Instituutsraad werd aangeboden, en waarvan de hoofdtrekken hieronder zijn weergegeven.

UITGANGSPUNTEN

De studiec ommissie kwam tot de slotsom van haar voorbereidingen, dat er aan twee eisen in een nieuwe opzet van de sociologie-studie zou moeten worden voldaan. Allereerst moet de studieduur, die op het ogenblik in feite op zeven jaar gesteld kan worden, aanzienlijk verkort worden, en wel tot ongeveer vijf jaar. De tweede eis waarnaar voldaan moet worden is de verhoging van het opleidingsniveau. Uitgangspunten die op het eerste gezicht moeilijk verenigbaar lijken, maar waarvan door een verandering in de onderwijstechnische opzet zeker voor een belangrijk deel kan worden tegemoet gekomen.

De enige bestaansgrond van een sociologisch instituut aan een universiteit is de opleiding van studenten tot socioloog. Alle dienstenverlenende taken die buiten deze didactische opgave liggen, dienen te worden overgedragen aan andere instellingen. Deze didactische her-